

Emilia Sukertowa-Biedrawina

Sześćciolecie "Komunikatów Mazursko-Warmińskich"

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 1, 143-153

1963

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

3. ODCZYTY

W akcji odczytowej związanej ze stuleciem powstania wzięło udział szereg instytucji i stowarzyszeń. Wymienimy tu zwłaszcza odczyty o charakterze naukowym, przy czym nie jest wykluczone, że lista będzie niepełna.

a. Polskie Towarzystwo Historyczne.

Dr Krzysztof Groniowski: *Najnowsze badania nad powstaniem styczniowym*. Odczyt inauguracyjny, wygłoszony w dniu 16. I. 1963 r. w salach Muzeum Mazurskiego w Olsztynie oraz powtórzony w dniu następnym w Kole PTH w Szczytnie; Mgr Barbara Groniowska: *Rola Prus Wschodnich w powstaniu styczniowym*. Odczyt wygłoszony w dniu 11 II 1963 r. w Kole PTH w Szczytnie. Mgr Henryk Skok: *Powstanie polskich zesłańców za Bajkałem w 1866 roku*. Odczyt został wygłoszony w Olsztynie 26 VI 1963 r.

b. Okręgowy Ośrodek Metodyczny przy Kuratorium Okręgu Szkolnego.

Mgr Janusz Jasiński: *Echa powstania styczniowego na Mazurach i Warmii*. Odczyt wygłoszony w dniu 18 II 1963 r. dla nauczycieli historii szkół średnich województwa.

c. Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne „Pojezierze” w Olsztynie.

Dr Krzysztof Groniowski: *Najnowsze badania nad powstaniem styczniowym*. Odczyt wygłoszony w dniu 15 I 1963 r. w klubach „Pojezierza” w Karolewie i Reszlu.

d. Studium Nauczycielskie w Olsztynie.

Mgr Janusz Jasiński: *Najnowsza problematyka powstania styczniowego*. Odczyt wygłoszony w dniu 26 III 1963 r. dla słuchaczy Studium.

e. Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Radzieckiej.

Odczyty n. t. *Współdziałanie postępowych sił polskich i rosyjskich w powstaniu styczniowym* wygłosili: Mgr Józef Dmochowski: 28 I 1963 r. w PDK w Biskupcu; mgr Józef Fajkowski: 28 I 1963 r. w PDK w Piszcu; 9 II 1963 r. w Rogożu; 10 II 1963 r. w Powiat. i M. Bibl. Publ. w Giżycku; 18 II 1963 r. w PDK w Lidzbarku Warm.; mgr Zygmunt Lietz: 24 I 1963 r. w Powiat. i M. Bibl. Publ. w Pasłęku; 28 I 1963 w PDK w Giżycku; 7 II 1963 r. w PDK, Muzeum i Liceum Ogólnokształcącym w Kętrzynie; 8 II 1963 r. w Studium Nauczycielskim w Ostródzie.

f. Towarzystwo Wiedzy Powszechnej.

Mgr Janusz Berghausen: *Stulecie powstania styczniowego*, odczyt wygłoszony w dniu 15 III 1963 r. w siedzibie Zarządu Wojewódzkiego TWP.

EMILIA SUKERTOWA-BIEDRAWINA

SZEŚCIOLECIE „KOMUNIKATÓW MAZURSKO-WARMIŃSKICH”

Od reaktywowania „Komunikatów Mazursko-Warmińskich” upłynęło sześć lat. Redakcja postawiła sobie wówczas za zadanie wypełnić luki w historii Mazur i Warmii, szukać prawdy dziejowej w bogatych archiwach olsztyńskich, aby zaspokajać coraz to bardziej wzrastające zainteresowanie regionem mazursko-warmińskim. Chodziło też o aktywizację miejscowego środowiska naukowego, zwłaszcza młodszego pokolenia. Zdecydowano sięgnąć do innych dziedzin nauki, jak archeologii, historii sztuki, etnografii itd.

Otóż — co w okresie sześciu lat udało się zdobyć i podać do publicznej wiadomości.

W ostatnich czasach wzmogła się praca grupy młodych archeologów, których plonem stały się interesujące wykopaliska. Mgr Romuald Odoj*), konserwator zabytków archeologicznych, wraz z innymi pracownikami badał zatopioną osadę w jeziorze Piłaknie k. Rybna w powiecie mrągowskim. Stwierdził on, że teren Mazur i Warmii we wczesnej epoce żelaza zajmowała ludność o swoistym charakterze kultury. Potwierdzają to badania mgr Włodzimierzy Ziemińskiej-Odojowej nad kurhanem odległym o 500 metrów od osady zabytkowej. Podobnie wykazała to w zamieszczonym w „Komunikatach” sprawozdaniu zbiorowym mgr Łucja Okulicz z Warszawy, w pow. działdowskim w okolicy wsi Gródki, obfitującej w kurhany — że istniał tam duży ośrodek osadniczy od początku wczesnej epoki żelaza po późny okres wpływów rzymskich. Mgr Jan Dąbrowski z Warszawy, badając grodzisko Góra Zamkowa w Nakomiadach w pow. mrągowskim i cmentarzysko w Godzikowie, pow. kętrzyńskim — stwierdził przynależność obiektu do późnego okresu halsztackiego lub wczesnych faz okresu lateńskiego. R. Odoj opublikował także sprawozdanie z badań na cmentarzysku z okresu rzymskiego w Szczepkowie-Zalesiu, pow. nidzicki, w miejscu zwanym „Zale”. Wśród 13 grobów ciałopalnych i dwóch grobów szkieletowych długość jednego szkieletu wynosiła prawie 200 cm, a według badań antropologicznych miały to być szczątki — kobiety. Zabytki te „datują na cmentarzyska z II i III wieku n. e.”. Natomiast prace wykopaliskowe grodziszczą. zwanego „Okragła Góra” w Pasymiu — Ostrowie, pow. szczycieńskim, wskazują na istnienie tam grodziska staropruskiego w pierwszej fazie z VI wieku i w drugiej fazie z XI wieku. Mgr M. Gajewska i mgr J. Kruppé z Warszawy przeprowadzili badania terenu na wzgórzu katedralnym we Fromborku: skonstatowali oni, że „wykreślić należy z listy hipotez utrzymujących się do tej pory w literaturze przypuszczenie o istnieniu w tym miejscu grodu staropruskiego”.

Trudno tu wyliczyć wszystkie zamieszczone artykuły, recenzje i sprawozdania, drukowane w „Komunikatach” z zakresu archeologii. Zaznaczyć jednak należy, że Odoj w artykule *Kaplica na polach Grunwaldu* wykazał plon poszukiwań miejsca kaplicy, gdzie miał polec w. mistrz Ulrich von Jungingen, o co w latach 1958—1960 toczyła się polemika między prof. dr Stanisławem Herbstem z Uniwersytetu Warszawskiego, prezesem Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Historycznego, a prof. drem Stefanem M. Kuczyńskim z Łodzi.

Stosunkom polsko-krzyżackim poświęcił dwie większe prace prof. dr Andrzej Wojtkowski z Lublina, a mianowicie: *W sprawie wydania Polsce dokumentów krzyżackich* i *O nowo odkrytym tekście „Justyfikacji” wyroku wrocławskiego w procesie polsko-krzyżackim r. 1419/20* — Prof. dr Marian Biskup z Torunia zamieścił *Miscellanea archiwalne z okresu wojen polsko-krzyżackich z lat 1410—1414*, a E. Sukertowa-Biedrawina *Tradycje grunwaldzkie na Działdowszczyźnie*. Mgr Teresa Karczewska z Torunia zaprezentowała czytelnikom *Przegląd pieczęci pruskich z dokumentów traktatu toruńskiego z r. 1466*. Praca obejmuje nigdzie nie opublikowane pieczęcie z dokumentów pergaminowych, znajdujących się w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie. Są to pieczęcie Zakonu, jako głównego wystawcy dokumentu, potem współwystawców, tj. miast, rycerzy zaciężnych Zakonu i szlachty pruskiej. Wcześniej, bo w nr 2/57, 1957 r. „Komunikatów”

*) W artykule niniejszym podano stopień naukowy oraz stanowisko przy nazwiskach autorów, jak również miejsce ich zamieszkania poza Olsztynem. Wszyscy autorzy, przy których brak miejscowości, mieszkają w Olsztynie.

zamieszczono artykuł prof. dra Wojciecha Hejnosza z Torunia: *Zagadnienie ważności pokoju toruńskiego z 1466 roku*. W nr 1 rocznika 1957 ukazał się artykuł St. Herbst *Kampania jesienna 1520 r. na Warmii i Powiślu*.

Okres Odrodzenia i Reformacji obejmuje m. in. pracę dra Bolesława Orłowskiego pt. *Kopernik nie budował wodociągów we Fromborku*. Autor z powodzeniem obalił legendę, przypisywaną wielkiemu astronomowi. — Prof. dr Henryk Zins z Lublina przedstawia dzieje i sytuację Kapituły fromborskiej w okresie Mikołaja Kopernika. — Ks. dr Julian Wojtkowski zamieścił studium pt. *Brewiarz Kromera*, którego jedyny egzemplarz w Polsce znajduje się w bibliotece Stacji Naukowej Polskiego Towarzystwa Historycznego w Olsztynie. Tenże autor opublikował rozprawę o kustoszach warmińskim, Tomaszu Wernerze z Braniewa (zm. w 1498 r.) i jego bezcennym, słynnym księgozbiorem. Jeden z najmłodszych historyków, Mazur z powiatu działdowskiego, mgr Janusz Małek, starszy asystent Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, rozwinął zagadnienie *Genezy sejmku 1566 r. w Prusach Książęcych* oraz przedstawił studium biograficzne mało znanej postaci — Michała Meurera, reformatora Mazur.

Dziejom XVII wieku poświęcono trzy prace, a mianowicie: dr Barbary Janiszewskiej-Mincer z Opola: *Otto von Gröben, przywódca opozycji Stanów Pruskich* (zm. 1649 r.) oraz teź autorki *Instrukcje Jerzego Wilhelma dla postów pruskich udających się na sejm warszawski 1626 r.* Ponadto zamieszczono nieznaną listę Bogusława Radziwiłła w opracowaniu dra Tadeusza Grygiera, dyrektora Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Olsztynie i mgr Wandy Koryckiej. Listy te rzucają nowe światło na stosunki, jakie powstały w okresie II wojny szwedzkiej. Bp. dr Jan Obłąk zobrazował mapę komornictwa olsztyńskiego z XVII wieku, znajdującą się w Archiwum Warmińskiego Seminarium Duchownego w Olsztynie.

Tragedię ludności Mazur i Warmii w pierwszej połowie XVIII wieku odtworzył dr med. Stanisław Flis w obszernej rozprawie pt. *Dżuma na Mazurach i Warmii w latach 1708—1711*. Szczegółowe omówienie walki o suwerenność państwową Prus elektorskich w związku z publikacją Mertineita zamieścił T. Grygier. Wobec tego, że propaganda rewizjonistyczna opublikowała artykuł, uwłaczający pamięci i godności polskiego pieśniarza i działacza mazurskiego (zm. 1798 r.), Michała Pogorzelskiego, E. Sukertowa-Biedrawina zobrazowała sylwetkę tego zasłużonego poety, nauczyciela, duszpasterza, obrońcy uciśnionego ludu polskiego na Mazurach — na tle ówczesnych stosunków panujących na terenie. Na łamach „Komunikatów” zostały też naświetlone najważniejsze okresy wieku XIX. Mgr Marian Pawlak z Torunia przedstawił boje dywizji gen. Henryka Dąbrowskiego na Warmii i Mazurach w 1807 r., mgr Janusz Jasiński naszkicował *Odgłosy powstania listopadowego w Prusach Wschodnich* oraz *Zagadnienie Wiosny Ludów na Warmii*. E. Sukertowa-Biedrawina — w oparciu o dokumenty, znajdujące się w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Olsztynie, nakreśliła *Przyczynek do końcowego okresu Wiosny Ludów na Mazurach*; znalazła się również jej rozprawka o Filiponach na ziemi mazurskiej, czyli dzieje uchodźców rosyjskich, tzw. staroobrzędowców, którzy — prześladowani w ojczyźnie — osiedlili się na przełomie drugiego i trzeciego dziesiątka XIX wieku w powiecie mrągowskim. Długo zachowali oni swoje rodzime zwyczaje, obyczaje i mowę, żyli się jednak z ludnością mazurską, a w okresie powstania styczniowego uratowali życie niejednego zbiega-powstańca przed oddaniem go władzom carskim przez żandarmerię pruską.

Mgr Barbara Groniowska z Warszawy dała studium o *Roli Prus Wschodnich w powstaniu styczniowym*. T. Grygier na marginesie pracy

Adelheit Constabel wykazał, do jakiej walki o polską mowę doprowadził osławiony Kulturkampf — walka kulturalna — a w artykule *Niektóre problemy Kulturkampfu na Warmii* rozszerzył i uzupełnił obraz krzywd wyrządzonych ludności przez tę walkę. Tenże autor przedstawił zagadnienia diaspory na Warmii i Mazurach. Dostarczył on też wiadomości z dziedziny problemów politycznych XIX—XX wieku, jak to: *O niektórych zagadnieniach sprawy polskiej w Prusach Wschodnich na przełomie XIX i XX wieku*, *O początkach ruchu ludowego na Mazurach (1896—1902)*, *O rozwoju ruchu ludowego na Mazurach 1902—1914*. Bp. Jan Obłak zwrócił uwagę czytelników na kontakty uczonych polskich z Archiwum Fromborskim przed pierwszą wojną światową.

Okres przedplebiscytowy opracowali w artykule o problematyce rewolucyjnej na Warmii i Mazurach w latach 1918—1919 dr T. Grygier oraz dr Wojciech Wrzesiński (obecnie pracownik naukowy Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie). Okres przedplebiscytowy oraz plebiscyt na Mazurach naświetlił w swych wspomnieniach działacz mazurski Fryderyk Leyk-Różyński ze Szczytna, b. przewodniczący Mazurskiego Związku Ludowego, oraz T. Grygier w artykule *Na marginesie pracy Zygmunta Lietza: Plebiscyt na Powiślu w 1920 r.* — Prof. dr Bogusław Leśnodorski z Warszawy opublikował materiał komisarza rządu polskiego do sprawy plebiscytu na Mazurach i Warmii, dra Antoniego Beaupré z Krakowa, z końca sierpnia 1920 roku. Dokument ten przechował się w Archiwum Akt Nowych w aktach Prezydium Rady Ministrów — wyjaśnienia na powody przegrania plebiscytu.

Okres poplebiscytowy, a przede wszystkim klasowy ruch robotniczy pociągnął dwóch historyków olsztyńskich: W. Wrzesiński dał rozprawkę na temat: *Materiały do kwestii polskiej na Warmii i Mazurach po plebiscycie (1920—1921)* oraz *O zagadnieniu ruchu robotniczego w Prusach Wschodnich w latach 1920—1933* w świetle materiałów archiwalnych, co było repliką na artykuł Andrzeja Wakara: *Próba analizy rozwoju ruchu robotniczego na Warmii i Mazurach w okresie lat 1921—1923.*

Skrawek ziemi mazurskiej — Działdowszczyzna — przyznana Polsce bez plebiscytu na kongresie wersalskim, stała się tematem godnym zainteresowania. Już w numerze 2/57 1957 r. „Komunikatów” zamieszczono artykuł E. Sukertowej-Biedrawiny: *Działdowszczyzna po kongresie wersalskim*. Właściwie obrazował on proces przejęcia przez Polskę części powiatu nidzickiego tzw. Piemont Mazurski, na który zwrócone były oczy tak Polski, jak Niemców. W. Wrzesiński na podstawie dokumentów odnalezionych w archiwum MSZ opracował rozprawę pt. *Kwestia mazurska na Działdowszczyźnie w latach 1920—1939*. Scharakteryzował on stosunki panujące w działdowskim powiecie: z jednej strony walkę o polskość władz polskich i działaczy mazurskich — z drugiej zaś akcję pozostawionych przez władze pruskie matadorów organizacji pruskich, którzy — wprawdzie zakapturzeni — nie przebiegali w środkach walki. W r. 1960 ukazała się na łamach Komunik. M.-W. replika E. Biedrawiny, zaatakowanej w ogłoszonej drukiem monografii Działdowa i powiatu, pióra Fritza Gausego, b. dyrektora archiwum w Królewcu, który ujawnił działalność hitlerowską na Działdowszczyźnie, starając się jednocześnie przedstawić miasto i powiat jako pra- i rdzennie niemieckie.

Okres hitleryzmu znalazł również odbicie na łamach „Komunikatów”. Jan Kaweck i, kierownik szkoły w Starych Juchach pod Elkiem, opublikował *Przyczynek do polskości wsi Olszewo w powiecie elckim w świetle dokumentów hitlerowskich*. Mgr Antoni Łukaszewski, pracownik naukowy Archiwum olsztyńskiego, podał do wiadomości publicznej *Fragmenty*

materiałów archiwalnych do dziejów Warmii i Mazur okresu międzywojennego oraz relacje z materiałów do dziejów szkolnictwa w okresie międzywojennym. Czasy największego ucisku polskiej młodzieży znalazły wymowę w pracy dr Władysława Gębika *Sprawa Pałacza*, gdzie przytoczono oryginalne dokumenty, ilustrujące martyrologię chłopca mazurskiego spod Szczytna za to, że wstąpił do polskiego gimnazjum w Bytomiu. Prof. dr Tadeusz Cieślak z Warszawy ogłosił materiały o prześladowaniu przez hitlerowców ludności polskiej na terenie Warmii, Mazur i Powiśla oraz zobrazował walkę Redakcji „Mazura” z hitleryzmem. W. Wrzesiński w rozprawie na temat akcji germanizacyjnej na Mazurach, Warmii i Powiślu w okresie rządów hitlerowskich (1933—1939) przedstawił martyrologię polskiej ludności Prus Wschodnich, a mgr Zygmunt Lietz, pracownik naukowy Muzeum Mazurskiego w Olsztynie, w artykule *Ostdeutscher Heimatdienst* wykazał materiały do antypolskiej działalności tejże organizacji w latach 1927—1933, A. Łukaszewski dokonał wyboru materiałów archiwalnych do dziejów Mazur i Warmii w okresie międzywojennym. Mgr Władysław Ogrodziński w r. 1957 przypomniał czytelnikom 35-tą rocznicę powstania Związku Polaków w Prusach Wschodnich, a W. Wrzesiński opublikował znaną w Archiwum MSZ w Warszawie *Relację Jędrzeja Giertycha*, publicysty, b. pracownika Konsulatu Rzeczypospolitej Polskiej w Olsztynie, z podróży po Jeziorach Mazurskich w 1931 roku. Poznanie tych ocen umożliwiło czytelnikom lepsze zrozumienie zasad postępowania kierowników ruchu polskiego w Prusach Wschodnich wobec Mazurów. — Dział historii Mazur i Warmii zamyka praca pułk. Kazimierza Sobczaka z Warszawy o wyzwoleniu Mazur i Warmii w 1945 roku. Autor zaopatrzył ją w liczne własnoręcznie wykonane mapy i wykresy.

Numer 1 ubiegłego rocznika (kolejny 75, licząc od miesięcznika „Komunikatów” Instytutu Mazurskiego oraz nr XX kwartalnika „Komunikatów Mazursko-Warmińskich”) wydany z okazji Zjazdu Polskiego Towarzystwa Historycznego poświęcony został świadomości narodowej na Mazurach i Warmii. Obejmuje on następujące tematy: St Herbsta o *Świadomości narodowej na ziemiach pruskich w XV—XVII wieku*; E. Biedrawiny o *Świadomości narodowej na Mazurach i Warmii w pieśni ludowej*; T. Grygiera o *Świadomości narodowej na Mazurach i Warmii w polskich rachubach politycznych w latach 1870—1920*; W. Wrzesińskiego o *Problemach świadomości narodowej ludności polskiej na Mazurach, Warmii i Powiślu w latach 1920—1939*. Do tego cyklu należy ponadto referat mgr. Kazimierza Rokoszewskiego, sekretarza KW PZPR w Olsztynie — wydrukowany w nr 2/76 pt. *Rola Polskiej Partii Robotniczej w kształtowaniu się władzy ludowej i procesie integracji na Mazurach i Warmii w latach 1945—1947*. — Wcześniej jeszcze, bo w roku 1958, mgr Janusz Jasiński z okazji 100-lecia urodzin Michała Kajki przygotował studium o rozwoju świadomości narodowej tego najwybitniejszego poety mazurskiego.

Rola, jaką odegrały czasopisma polskie na terenie Mazur i Warmii, oraz zagadnienia poruszane na ich łamach, pobudziły szereg historyków do ich opracowania. I tak w związku z uroczystościami 300-lecia prasy polskiej oraz wystawy prasy, zorganizowanej w Olsztynie przez Stację Naukową Polskiego Towarzystwa Historycznego, J. Jasiński opracował *Wykaz czasopism i kalendarzy polskich na Mazurach i Warmii z lat 1718—1939, znajdujących się w bibliotekach krajowych i zagranicznych*. Retrospektywny przegląd czasopism zaprezentowanych na wystawie dała E. Biedrawina w artykule *Wystawa czasopism polskich na Mazurach i Warmii od 1718 do 1961 roku*.

Na łamach „Komunikatów” rozpracowano zagadnienie drukarstwa polskiego w XVIII wieku w Królewcu. J. Małłek nakreślił dzieje pierwszego czasopisma polskiego w Prusach (1959, nr 4), tygodnika *Pocztą Królewiecką*, a dr Władysław Chojnacki z Leszna Wielkopolskiego dał zarys dziejów drukarstwa polskiego w Królewcu w XVIII wieku oraz nieznanego pisma z 1743 r. — *Publiczna Relacja*. *Pocztą Królewiecką*, drukowana frakturą, wychodziła w latach 1718—1720, kiedy żadne z miast Rzeczypospolitej nie mogło poszczycić się własnym polskim periodykiem. — Janusz Jasiński omówił *Zagadnienie narodowe Przyjaciela Ludu Łeckiego i jego współpracowników*, na których czele stał Gustaw Gizewiusz. Mgr Michał Płocica, naczelnik Działu Szkolnictwa Ogólnokształcącego i Oświaty Dorosłych w Kuratorium olsztyńskim, rozpatrując oblicze ideowe *Gazety Leckiej*, która wychodziła w Lecu (Giżycku), starał się zrehabilitować Marcina Giersza. Prof. dr Tadeusz Cieślak z Warszawy zamieścił w „Komunikatach” artykuły o *Pierwszych latach działalności czasopisma „Mazur”*, o *Ostatnim roczniku „Mazura”*, o *Problemie „gadzinówek” na Mazurach*, ponadto scharakteryzował dwa kalendarze mazurskie na rok 1935. Pierwszy — to jeden z 15 opracowanych przez Emilię Sukertową-Biedrawinę w okresie międzywojennym, drugi to „Masurischer Volkskalendar”, który powstał celem wyrugowania „Kalendarza dla Mazurów”. Z. Lietz rozpatrzył dzieje gazety „Mazur” również z okresu międzywojennego w szczególności sprawy organizacyjne, oblicze ideowo-polityczne, stosunki polsko-niemieckie i walkę o utrzymanie świadomości narodowej.

„Gazecie Olsztyńskiej”, która przez 53 lata wysoko dzierżyła sztandar polskości na Warmii, poświęcali sporo uwagi i miejsca: Andrzej Wakar w artykule *Oceny polityczne Gazety Olsztyńskiej*, Wojciech Wrzesiński, który uwypuklił *Oblicze ideowo-polityczne „Gazety Olsztyńskiej” w latach 1920—1939*.

Niepoślednie miejsce na łamach naszego kwartalnika zajmują dzieje oraz przyczynki do historii miast. I tak — prof. M. Biskup z Torunia zamieścił artykuły o rozwoju przestrzennym miast: Braniewa, Lidzbarka Warmińskiego oraz Szczytna, jak również *Deklaracje podatkowe miast warmińskich z 1572 roku*. Dr Irena Janosz-Biskupowa opracowała rozwój przestrzenny miast: Gołdapi, Eiku i Reszla, a Zenon Nowak — *Rozwój przestrzenny Bisztyńka*. Pisz tak zainteresował mieszkankę swoją, mgr Joannę Maciejewską, że poświęciła mu trzy prace: *O rozwoju przestrzennym Pizsa*, *Dzieje zamku krzyżackiego w Pizsu* oraz *Przyczynki do historii Pizsa*. Prof. St. Herbst zamieścił *Plan Pizsa z Kręgu Narońskiego*. — Z przyczynków do dziejów miast wymienić należy Stanisława Charzewskiego o starym pałacu biskupim we Fromborku w latach 1492—1842, Zofii Licharewej — kierownika Muzeum w Kętrzynie — przyczynki do dziejów Kętrzyna, mgr Wiktora Jeżewskiego o *Jubileuszu 650-lecia Lidzbarka Warmińskiego* oraz *600-lecie Kętrzyna*.

Redakcja starała się wedle możliwości o opracowania dotyczące również historii gospodarczej. Mgr Stanisław Rożański, b. kustosz Archiwum Olsztyńskiego, na podstawie archiwaliów olsztyńskich dostarczył dwa artykuły: pierwszy o *Dziejach wschodniopruskich regaliów bursztynowych*, drugi o *Formowaniu się wielkiej własności w Prusach Książęcych w świetle akt podworskich*. E. Sukertowa-Biedrawina opublikowała artykuł o *Niektórych bogactwach mineralnych na ziemiach Mazur i Warmii, eksploatowanych w przeszłości*. Mgr Walenty Aleksandrowicz opracował *Źródła archiwalne do dziejów przemysłu na Warmii w drugiej połowie XVIII i pierwszej XIX w.* Zamieszczono też skrótowe referatów, wygłoszonych na sesji

poświęconej sprawie polskiej spółdzielczości i bankowości w Niemczech w okresie międzywojennym. Referaty te wygłosili znani działacze miejscowi: Jan Baczewski o spółdzielczości polskiej w Niemczech; Jan Kocik o spółdzielczości polskiej w Krajinie, pow. bytowski i Ziemi Lubuskiej; Julian Malewski omówił rolę banków Ludowych na Warmii i Mazurach, Kazimierz Rożanowski instytucje bankowe na Śląsku Opolskim, wreszcie Z. Lietz i W. Wrzesiński problematykę stosunków gospodarczych Prus Wschodnich. Na łamach „Komunikatów” znalazła się również praca mgr J. Jasińskiego o *Nowym Kępnie w świetle wilkierza z r. 1727*, oraz rozprawka o *Chłopach z Wójtowa i Silic wobec reformy szarwarku na początku XIX wieku*.

Z okresu Polski Ludowej zamieszczono następujące artykuły: mgr Bohdana Wilamowskiego, adjunkta Katedry Ekonomiki Rolnictwa WSR w Olsztynie, *Hamulce rozwoju gospodarki chłopskiej województwa olsztyńskiego*, oraz B. Wilamowskiego i mgr Józefa Muchy. *Organizacja zarządzania oraz rozwój sił wytwórczych w gospodarstwach państwowych województwa olsztyńskiego w latach 1945—1961*. Doc. dr Stanisław Bernatowicz z Giżycka omówił problematykę naukową Zakładu Gospodarki Jeziorowej IRS w Giżycku, a mgr Jerzy Wachsbarger, również z Giżycka, poruszył zagadnienie zagospodarowania jezior mazurskich.

Sprawom migracji poświęcono następujące prace: dr Krzysztofa Groniowskiego z Warszawy o *Wychodźcach mazurskich i warmińskich w Królestwie Polskim w połowie XIX wieku*; Władysława Wachy — *Zagadnienia ludnościowe województwa olsztyńskiego*; A. Łukaszewskiego o *Materiałach archiwalnych do problematyki migracyjnej na Warmii i Mazurach w XIX i początkach XX wieku*; majora St. Żyromskiego o *Migracji wsi województwa olsztyńskiego do miast w latach 1953—1960*, wreszcie B. Wilamowskiego i J. Muchy o *Osadnictwie wiejskim w województwie olsztyńskim*. Te dwie ostatnie prace zaopatrzone są bogato w statystyki i wykresy.

Szkolnictwo na Mazurach i Warmii znalazło również odzwierciedlenie w różnych czasokresach. Tadeusz Grygier opracował dzieje założonego w 1728 roku Polskiego Seminarium przy Uniwersytecie w Królewcu, które przetrwało do 1901 r., gdzie kształciła się młodzież polska z Mazur, kandydująca na posady nauczycieli i pastorów. Mgr Ludwik Pelczarski, dyrektor Biblioteki Głównej Wyższej Szkoły Rolniczej w Olsztynie, i prof. Dominik Wanic w artykule *Z życia Wyższej Szkoły Rolniczej w Olsztynie*, nakreślili dzieje uczelni w latach 1919—1960, a mgr Jerzy Domurat, adjunkt Wydziału Rybackiego i L. Pelczarski w pracy *Zycie Naukowe WSR Kortowo* podali zestawienie wydziałów, wykazy katedr i zakładów oraz kontakty naukowe uczelni z zagranicą.

T. Grygier opracował stan *Prawno-organizacyjny szkół Mazur i Warmii w latach 1808—1845* oraz przeanalizował *Sprawy szkolne miast warmińskich w pierwszej połowie XIX wieku*, jak również *Dzieje szkolnictwa wiejskiego na Mazurach i Warmii w pierwszej połowie XIX wieku*. W związku z przedrukiem książki Gustawa Gizewiusza *Die polnische Sprachfrage* A. Wojtkowski omówił szczegółowo dokumenty i zarządzenia władz pruskich w sprawie germanizacji szkolnictwa, opublikowane przez Gizewiusza. — E. Sukertowa-Biedrawina przypomniała społeczeństwu jednego z najwybitniejszych bojowników o polskość — niedocenianego superintendenta ełckiego Tymoteusza Kriegera, krewnego i opiekuna Gustawa Gizewiusza w artykule pt. *Z zagadnień walki o szkoły polskie w diecezji ełckiej w pierwszej połowie XIX wieku*. B. kurator szkolny i pierwszy prezes

olsztyńskiego oddziału PTH w Olsztynie, dr Stefan Kotarski, przedstawił *Dzieje dwóch szkół polskich na Warmii — w Nowej Kaletce i Worytach — w świetle ich kronik z lat 1929—1939*, a bp. J. Obłąk dał zarys dziejów Szkoły Muzycznej w Świętej Lipce, której wychowankiem był Feliks Nowowiejski. Dr W. Gębik nakreślił powstanie i tragiczne dzieje polskiego Gimnazjum w Kwidzynie za lata 1937—1939. Gustaw Leyding ze Szczytna, wybitny działacz mazurski, autor dwutomowego *Słownika Nazw miejscowych*, w artykule o przyczynkach do problemów narodowościowych w powiecie szczycieńskim na początku XX wieku zamieścił dane statystyczne działy szkolnej, wykazał wysoką liczbę młodzieży szkolnej narodowości „mazurskiej” czyli polskiej.

Stanisław Wiśniewski trzema rozdziałami pracy o rozwoju szkół podstawowych w latach 1945—1955 zapoznał czytelników „Komunikatów” ze stanem szkolnictwa przejętego przez Polskę Ludową oraz rozwojem jego w powiatach: bartoszyckim, górowskim i ostródzkim. Sprawozdania i wykazy dają wymowne świadectwo wyższości szkół polskich nad szkolnictwem niemieckim. Istotny imponujący dorobek w zakresie szkolnictwa w woj. olsztyńskim wykazała Otylia Grotowa, nauczycielka szkół polskich na Warmii w okresie międzywojennym, w sprawozdaniu z *Wystawy 15-lecia oświaty na Warmii i Mazurach*, która odbyła się w Olsztynie w 1960 roku.

Zagadnienie bibliotek rozwija mgr Jan Wróblewski. Jak dotąd, opublikowano jego *Materiały do działalności Centralnych bibliotek polskich w Niemczech — Oddział: Prusy Wschodnie* (okres międzywojenny), o *Publicznych bibliotekach powszechnych w powiecie olsztyńskim w latach 1946—1953* oraz *Rozwój bibliotek powszechnych w powiecie olsztyńskim w latach 1946—1959*. Dyrektor Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Olsztynie, Anna Morawska, zdała sprawozdanie o rozwoju i działalności tej placówki w latach 1946—1961.

Szereg autorów zadał sobie trud opracowania życiorysów lub przyczynków do biografii często mało znanych lub zapomnianych, a zasłużonych postaci. I tak: dr Ryszard Bender z Lublina w artykule o *Ceynowie w Królewcu (1843—1846)* przedstawił nieznanne fragmenty z okresu studiów tego wybitnego bojownika kaszubskiego. Irena M. Kościńska nakreśliła charakterystykę Andrzeja Samulowskiego jako polityka, bp. Jan Obłąk omówił działalność ks. Walentego Barczewskiego, korzystając z bogactwa materiałów, jakimi rozporządza Archiwum Diecezji Warmińskiej w Olsztynie (1958, nr 2). Przedstawił on również Feliksa Nowowiejskiego jako organistę w Olsztynie. Tenże autor zamieścił w nr 3/77 1962 r. korespondencję z lat 1908—1913 redaktora „Mazura”, Kazimierza Jaroszyka, z Eugeniuszem Buchholzem, niemieckim Warmiakiem, władającym językiem polskim, redaktorem „Nowin Warmińskich” i „Warmiaka”. Listy te stanowią przyczynek do życiorysu Jaroszyka. — Tadeusz Oracki, nauczyciel Liceum Pedagogicznego w Ostródzie, w artykule *Mazurzy i Warmiacy jako profesorowie Uniwersytetu Warszawskiego* scharakteryzował postacie: Jakuba Fryderyka Hoffmanna, Jana Antoniego Blanka, Franciszka Woelky’ego i Krystyna Lacha-Szyrmy. W pracy pt. *Sylwetki polskich nauczycieli i organizatorów szkolnictwa na Warmii, Mazurach i Powiślu w latach 1920—1939* Oracki omówił w skrócie 94 życiorysy. E. Sukertowa-Biedrawina opublikowała studium o tradycjach polskich Gustawa Gizewiusza i jego rodziny. T. Cieślak i T. Grygier omówili zwięźle życie i działalność autorki niniejszego artykułu z okazji jej jubileuszu. J. Jasiński opracował życiorys Michała Kajki, jak o tym już wspomniano.

Redakcja „Komunikatów” nie omieszkała zamieścić szeregu pozycji z zakresu etnografii. Mgr Franciszek A. Kłowski swoją rozprawkę o *Mazurskich chatach podcieniowych* zaopatrzył ilustracjami, W. Gębik omówił trzydziestolecie pierwszego zbioru polskich pieśni ludowych z Warmii, spisanych przez Augustyna Steffena. Karol Hławiczka, profesor muzyki w Cieszynej swą obszerną rozprawę pt. *Uwagi wstępne do muzyki Mazur Pruskich Oskara Kolberga* zilustrował licznymi pieśniami ludowymi, spisаныmi przez Gustawa Gizewiusza w okolicach Ostródy. Mgr. Artur Wycisk z Bytomia poświęcił wiele uwagi wydawnictwu *Śpiewnik szkolny i domowy dla wesolej i niewinnej młodzieży naszej*, opracowany przez Gizewiusza, który wplótł tam również piosenki ludowe. Mgr. Anna Szyfer wykazała wyniki badań nad tradycyjną wiedzą ludową z zakresu astronomii oraz meteorologii na wsi mazurskiej i warmińskiej na przełomie XIX i XX wieku. E. Sukertowa-Biedrawina w referacie odczytanym na Zjeździe członków Polskiego Towarzystwa Historycznego w Olsztynie 2 czerwca 1962 r. zreferowała — jak już wspomniano — rozwój świadomości narodowej w pieśni ludowej. St. Flis w dłuższym artykule o inwentaryzacji dawnych napisów polskich na Powiślu Sztumskim poza charakterystycznymi napisami grobowymi przytoczył życiorysy szeregu zasłużonych działaczy polskich z Warmii i Powiśla. Zebrał również i uprzystępnił czytelnikom dawne napisy polskie na Mazurach, które ocalały szczęśliwie przed zniszczeniem i zagładą. Mgr. Henryka Klechówna z okazji śmierci prof. dra Kazimierza Nitscha z Krakowa opublikowała pracę pt. *Region mazursko-warmiński w dorobku profesora Kazimierza Nitscha*, pioniera w zakresie badań językowych na terenie Warmii i Mazur. Dr Augustyn Steffen, rodem z Warmii, przebywający w Londynie w *Przyczynkach językoznawczych na Warmii* wyjaśnił znaczenie nazw oraz wyrazów staropruskiego pochodzenia, omówił też polski *Wilkiez budnicki* miasta Olsztyna z punktu językoznawstwa.

„Komunikaty Mazursko-Warmińskie” mogą się również wykazać szeregiem opublikowanych bibliografii regionu. Poczynając od nr 1/56 zamieszczono ks. J. Obłąka *Wykaz polskich druków na Warmii w latach 1800—1939* oraz dwa jego dodatkowe uzupełnienia, jak również dra Wł. Chojnackiego *Uzupełnienia do Wykazu polskich druków na Warmii* ks. Obłąka. I oto okazało się, że liczba druków polskich na Warmii łącznie z uzupełnieniami wynosi 421 pozycji, co dla większości czytelników było niespodzianką. O ile bowiem piśmiennictwo polskie na Mazurach zostało już w okresie międzywojennym spopularyzowane, o tyle mało kto poza wymienionymi historykami interesował się piśmiennictwem warmińskim.

St. Flis zamieścił *Bibliografię Komunikatów Instytutu Mazurskiego za lata 1946—1950* oraz *Bibliografię Komunikatów Mazursko-Warmińskich za lata 1957—1961*. Drukowana w odcinkach *Komunikatów Bibliografia 10-lecia Mazur i Warmii* (1945—1955) E. Sukertowej-Biedrawiny została wydana w całości w specjalnej odbitce w r. 1961. Zawiera ona 111 stron oraz skorowidz nazwisk. Też autorki *Bibliografia 5-lecia Mazur i Warmii* (1956—1960), drukowana już częściowo jako odbitka (4 ark.), w r. 1961 i 1962 ukaże się jeszcze w odcinkach do końca roku bieżącego.

Również problematyka historii sztuki znalazła odbicie na łamach „Komunikatów Mazursko-Warmińskich”. W pierwszym numerze 1957 rocznika St. Rożański zamieścił pracę *Z problematyki ochrony zabytków sztuki byłych Prus Wschodnich*; mgr Cecylia Vetulani, b. konserwator Wydziału Kultury, zapoznała czytelników z konserwacją zabytków w województwie olsztyńskim za okres od 1 I 1953 do 30 XI 1955, a konserwator mgr. Lucjan Czubieli opublikował *Prace konserwatorskie w województwie olsztyńskim*

w latach 1957—1960. Mgr. Anna Kunzendorf-Samulowska zamieściła *Kronikę dziesięciu lat wystawy plastyki olsztyńskiej* (za lata 1946—1956). Mgr Kamila Wróblewska dokonała opracowania monografii mosiężnej płyty nagrobnej Kunona von Liebenstein w Nowym Mieście z końca XIV wieku. Pracę tę zaopatrzyła w liczne ilustracje (Płyta owa jest jednym z trzech tego rodzaju zabytków na Pomorzu Wschodnim). Mgr Wiktor Jeżewski, kierownik Działu Upowszechniania Pracy Kulturalno-Oświatowej w Wydziale Kultury, ogłosił sprawozdanie z Wystawy na Zamku Lidzbarskim, poświęconej wybitnym malarzom polskim XIX w.

Zamieszczono też sprawozdania ze Zjazdów i Sesji naukowych. I tak: dr Jerzy Antoniewicz z Warszawy z I konferencji Nauk Historycznych poświęconej badaniom ziem północno-wschodnich Polski — w Białymstoku. Mgr Jolana Patla, pracownik WAPO — sprawozdanie z sesji naukowej z okazji 10-lecia Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego w Olsztynie. B. Wilamowski zamieścił *Uwagi na marginesie sesji Rady Naukowej oraz Walnego Zjazdu Towarzystwa Rozwoju Ziemi Zachodnich*; Genowefa Wiśniewska, kierownik Referatu Historii oraz Archiwum Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Olsztynie i A. Łukaszewski — z okazji 40-lecia KPP; tenże autor zamieścił *Przebieg i ocenę Sesji Naukowej, poświęconej dziejom ruchu robotniczego na Warmii i Mazurach w latach 1918—1933*. (Sesja ta zorganizowana została przez Olsztyński Oddział PTH i Komitet Wojewódzki PZPR). A. Łukaszewski zamieścił również sprawozdanie z wystawy archiwalnej i Sesji Naukowej zorganizowanej przez Olsztyńskie Wojewódzkie Archiwum Państwowe i Oddział Polskiego Towarzystwa Historycznego. Mgr Wł. Ogrodziński upamiętnił na łamach „Komunikatów” *Zjazd pisarzy-przyjaciół Mazur i Warmii*, który odbył się w Olsztynie w 1961 r., a mgr. Jerzy Sikorski zamieścił sprawozdanie z Konferencji naukowej Towarzystwa Wiedzy Powszechnej, poświęconej problematyce rewizjonizmu, mgr. Antoni Jankowski — referat sprawozdawczy z Sesji Grunwaldzkiej TWP; J. Jasiński ze Zjazdu Towarzystwa Ludoznawczego w Olsztynie w 1959 r., mgr Danuta Wojewódka opracowała sprawozdanie ze Zjazdu i Sesji Naukowej Polskiego Towarzystwa Historycznego w dniach 3—5 VI 1962 r., a lek. med. Andrzej Skrobacki z III Zjazdu Lekarzy Warmii i Mazur. Mgr Tadeusz Ostojcki opisał uroczystości na Polach bitwy pod Grunwaldem w jej 550 rocznicę.

Dostarczono również szereg sprawozdań z działalności instytucji oraz towarzystw naukowych: E. Sukertowa-Biedrawina zamieściła w numerze pierwszym 1957 r., *Z historii badań regionalizmu na Mazurach i Warmii*, sięgając do okresu poplebiscytowego. St. Flis z działalności Polskiego Towarzystwa Lekarskiego w Olsztynie za lata 1949—1956 oraz Oddziału Tow. Internistów Polskich, ponadto opracował działalność pięcioletnia Biblioteki Lekarskiej w Olsztynie. Mgr. Stanisław Szostakowski przedstawił działalność Wojewódzkiego Ośrodka Doskonalenia Kadr Oświatowych. T. Grygier omówił sprawy historyków olsztyńskich w latach 1945—1951, zagadnienie 15-lecia Oddziału PTH w Olsztynie, 15-lecie Instytutu Mazurskiego, 10 lat pracy w Wojewódzkim Archiwum Państwowym, ponadto zagadnienie 15-lecia oraz 20-lecia Polski Ludowej w pracach Oddziału PTH w Olsztynie. Wł. Ogrodziński opublikował *Dorobek wydawniczy województwa olsztyńskiego w zakresie humanistyki w latach 1945—1960*. W. Wrześniński opracował kronikę Pol. Towarzystwa Geograficznego, Tow. Ludoznawczego i Archeologicznego w Olsztynie za okres 1953—1956 oraz Pol. Towarzystwa Historycznego za tenże okres. Z. Lietz zdał sprawozdanie z uroczystości plebiscytowych w Olsztynie, Kwidzynie i Łodzi,

a Zofia Licharewa, długoletni kustosz Muzeum w Kętrzynie, zamieściła sprawozdanie z działalności tego Muzeum.

Na łamach „Komunikatów” widnieją sprawozdania z pobytu gości zagranicznych: dra Richarda Breyera i prof. Petera Scheiberta z Marburga z Niemieckiej Republiki Federalnej jak również prof. Sautena w Woj. Archiwum Państwowym, ponadto dra Frido Mětška przedstawiciela Łużyckiego Instytutu Badawczego w Budziszynie, którego pracę *Zagadnienia mazursko-łużyckie w listach Ryszarda Abramowskiego z lat 1925—1930* zamieszczono w „Komunikatach”. Mgr Aniela Wąsik, pracownik WAPO, opisała pobyt dyr. Archiwum w Merseburgu w NRD, dra H. Welscha. Wszyscy ci goście wizytowali Stację Naukową PTH, zwiedzili zbiory biblioteki, okazali duże zainteresowanie starodrukami i tzw. „białymi krukami”.

Na zakończenie dodać należy, że na łamach „Komunikatów Mazursko-Warmińskich” zamieszczono 95 recenzji i omówień wydawnictw polskich, niemieckich, francuskich i angielskich. Dokonali tego następujący autorzy: E. Adler, W. Aleksandrowicz, M. Biskup, Wł. Bortnowski, Wł. Chojnacki, T. Cieślak, Wł. Czapliński, J. Dąbrowski, T. Grygier, St. Herbst, St. Flis, J. Jasiński, W. Korycka, I.M. Kościańska, Z. Lietz, A. Łukaszewski, J. Małłek, E. Martuszewski, F. Mincer, R. Odoj, W. Odyniec, Wł. Ogrodziński, T. Oracki, J. Patla, B. Polakowski, J. Sikorski, A. Wakar, A. Wojtkowski, W. Wrześniński, T. Zagalewska, W. Ziemińska-Odojowa, H. Zins i St. Żyromski.

Sześć roczników „Komunikatów Mazursko-Warmińskich” liczy 3488 stron, czyli 224 arkuszy drukarskich. Liczba współpracowników „Komunikatów Mazursko-Warmińskich” wynosi 100 nazwisk z Olsztyna, Warszawy, Łodzi, Wrocławia, Lublina, Torunia, Opola, Cieszyna, Bytomia, Gdańska, Pizy, Kętrzyna, Ostródy, Szczytna, Starych Juch pod Ełkiem, z Leszna Wielkopolskiego, nawet z Budziszyna w NRD i z Londynu. Nie brak wśród autorów nazwisk nie tylko młodych naukowców, w tym Mazurów i Warmiaków, ale i historyków starszych i zasłużonych**).

**) Szczegóły bibliograficzne prac omówionych w niniejszym sprawozdaniu znajdują się w Bibliografii Komunikatów Mazursko-Warmińskich za lata 1957—1961, opracowanej przez Stanisława Flisa, zamieszczonej w nr 1/75 1962 r., oraz w spisie treści rocznika 1962 r.